

پیشینه، ساختار و شیوه عمل دادگاه قانون اساسی آفریقای جنوبی

دکتر علی اکبر گرجی از ندریانی^۱، مهرداد آقائی^۲

چکیده

این مقاله به بررسی پیشینه، ساختار و شیوه عمل دادگاه قانون اساسی آفریقای جنوبی پس از فروپاشی حکومت آپارتاید می‌پردازد. هدف از تأسیس این دادگاه به عنوان یکی از ارکان دموکراسی در قانون اساسی جدید آفریقای جنوبی در سال ۱۹۹۶، حمایت از اصول قانون اساسی و حقوق بشر در جامعه‌ای چندفرهنگی و متنوع بوده است. مقاله با تحلیل تاریخچه شکل‌گیری دادگاه و انگیزه‌ها و مقاصد سیاسی پشتیبان آغاز شده و سپس به وظایف و صلاحیت‌های آن، از جمله قدرت تفسیر و بررسی قوانین، می‌پردازد. در ادامه، نحوه ارجاع پرونده‌ها به دادگاه و سازوکار تصمیم‌گیری و صدور رأی و به‌طور کلی ساختار، صلاحیت‌ها و شیوه کار مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین، انتخاب قضات دادگاه و استقلال آن‌ها از نهادهای دولتی و سیاسی به عنوان یکی از اصول کلیدی تأسیس این نهاد مورد تأکید قرار می‌گیرد. نتیجه‌گیری مقاله بر این نکته تأکید دارد که دادگاه قانون اساسی آفریقای جنوبی نه تنها نقش مهمی در تضمین حقوق بشر و حاکمیت قانون ایفا می‌کند، بلکه می‌تواند الگوی مفیدی برای کشورهای در حال توسعه، از جمله ایران، در ایجاد نهادهای مشابه باشد.

کلید واژه: آفریقای جنوبی، دادگاه قانون اساسی، دموکراسی، حاکمیت قانون، قانون اساسی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

^۱ وکیل پایه یک دادگستری و استاد گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. (نویسنده

مسئول) gorji110@yahoo.fr

^۲ دانشجوی دوره دکتری تخصصی، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

aghaei.mehrdad@gmail.com

مقدمه

پس از فروپاشی حکومت آپارتاید در آفریقای جنوبی به رهبری نلسون ماندلا، در قانون اساسی جدید این کشور، یکی از ارکان دموکراتیک پیش‌بینی‌شده، دادگاه قانون اساسی بود تا به‌عنوان دادرس اساسی، از اصول قانون اساسی و حق‌ها و آزادی‌ها محافظت نماید. قانون اساسی آفریقای جنوبی عالی‌ترین قانون جمهوری آفریقای جنوبی است. شالوده این قانون وجود جمهوری را تضمین نموده، حقوق و وظایف شهروندان را تعیین می‌کند و ساختار دولت را مشخص می‌نماید. این قانون اساسی توسط رئیس‌جمهور نلسون ماندلا در ۱۸ دسامبر ۱۹۹۶ اعلام و ابلاغ شد و در ۴ فوریه ۱۹۹۷ به اجرا درآمد و جایگزین قانون اساسی موقت سال ۱۹۹۳ گردید (The Constitution: The certification process, 2009). از سال ۱۹۹۶، قانون اساسی آفریقای جنوبی هفده بار مورد بازنگری قرار گرفته است. در ۸ می ۱۹۹۶، متن جدیدی با حمایت ۸۶ درصدی اعضای مجلس بازنگری به تصویب رسید، اما در حکم صدور تأییدیه اول، صادر شده در ۶ سپتامبر ۱۹۹۶، دادگاه قانون اساسی از تأیید این متن خودداری نمود (Goldstone, 1997). دادگاه قانون اساسی تعدادی از اصول بازنگری شده را خلاف قانون اساسی تشخیص داد. این موضوعات عبارت بودند از: عدم حمایت از حقوق کارگران برای مشارکت در پیمان‌ها و چانه‌زنی‌های جمعی، پیش‌بینی بازنگری قانون اساسی در قوانین عادی، تثبیت حقوق اساسی، آزادی‌ها و آزادی‌های مدنی و حفاظت کافی از استقلال دادستان و حسابرس و دادستان کل محاسبات عمومی و مسئولیت‌ها و اختیارات دولت‌های محلی (Certification of the Constitution of the Republic of South Africa, 1996).

مجلس قانون اساسی مجدداً تشکیل شد و در ۱۱ اکتبر، متن قانون اساسی اصلاح شده را که حاوی تغییرات زیادی نسبت به متن قبلی بود، به تصویب رساند. در نهایت متن اصلاح‌شده برای تأیید به دادگاه قانون اساسی بازگردانده شد که دادگاه در رأی دوم، حکم تأیید نهایی قانون اساسی بازنگری شده را صادر نمود.

(Certification of the Amended Text of the Constitution of the Republic of South Africa, 1996).

۱- چگونگی و چرایی تشکیل دادگاه قانون اساسی آفریقای جنوبی

ترکیب قوه قضائیه آفریقای جنوبی از دوران حکومت آپارتاید عمدتاً سفیدپوست (و مرد) بودند و بنابراین در مشروعیت و ظرفیت آن برای بهره‌مندی از احساس عدالت در همه جوامع و هر دو جنس محدود بود.

توافق شد که یک دادگاه جدید، که بیشتر نماینده جمعیت متنوع آفریقای جنوبی است، برای حمایت از قانون اساسی و حقوق اساسی بشری که در آن ذکر شده، ایجاد گردد

(Why did South Africa need a Constitutional Court?, 2023).

مفهوم منشور حقوق آفریقای جنوبی را می‌توان در یکی از سندهای کنگره ملی آفریقا (ANC) در اوایل دهه ۱۹۲۰ - که ماندا یکی از بنیان‌گذاران آن بود- جستجو کرد. منشور آزادی ۱۹۵۵ این ایده را پیش برد. در دهه‌های بعد، ایده یک منشور حقوقی ریشه‌دار مورد حمایت دانشگاهیان و قضات لیبرال قرار گرفت. با این حال، این سؤال که چه کسی آن را اجرا خواهد کرد، بدون پاسخ باقی ماند. این موضوع در کنفرانسی که توسط کمیته قانون اساسی ANC در سال ۱۹۹۱ سازمان‌دهی شده بود مورد بحث قرار گرفت. نتیجه تعهد به تشکیل یک دادگاه قانون اساسی به شکل ترکیبی قاره‌ای، مانند دادگاه آلمان بود: قادر به رسیدگی به پرونده‌ها با دسترسی مستقیم، و همچنین با امکان ارجاع و تجدیدنظر. سؤالی که در روند مذاکرات کمیته مطرح شد، مربوط به نوع نهاد مورد نیاز برای حمایت از قانون اساسی و حقوق مندرج در آن بود. بدین شرح که آیا آفریقای جنوبی باید یک دادگاه قانون اساسی تخصصی ایجاد کند، از ساختار دادگاه موجود برای ایفای نقش به‌عنوان نگهبان استفاده نماید، یا ساختار ترکیبی را انتخاب کند؟ (The history of the idea, 2023).

در بسیاری از کشورهای انگلیسی زبان، دادگاه‌های عادی می‌توانند مسائل مربوط به قانون اساسی را بررسی کنند اما این دادگاه‌ها باید معتبر باشند و همه برای دستورات آن‌ها احترام قائل شوند. آیا بالاترین ساختارهای دادگستری آفریقای جنوبی- دیوان عالی و شعب تجدیدنظر- می‌توانستند به چنین نهادهایی تبدیل شوند؟ کنگره ملی آفریقا احساس کرد که این کار بسیار دشوار خواهد بود و قانون اساسی جدید به‌عنوان محافظ خود به دادگاهی جدید نیاز دارد. دادگاهی که آلودگی‌های تاریخ پشت سر گذاشته شده را به همراه نداشته باشد. از این نظر، تصمیم برای ایجاد دادگاه قانون اساسی یک تصمیم سیاسی بود و روند انتصاب قضات در دادگاه قانون اساسی که به‌وضوح در قانون اساسی موقت مقرر شده، محصول سازش بود (The history of the idea, 2023).

۲- صلاحیت‌ها و نحوه عمل دادگاه قانون اساسی آفریقای جنوبی

وظایف و اختیارات دادگاه قانون اساسی آفریقای جنوبی در فصل هشتم این قانون (دادگاه‌ها و اداره دادگستری) تبیین شده است. دادگاه قانون اساسی بالاترین دادگاه آفریقای جنوبی در امور قانون اساسی است. بنابراین صلاحیت آن محدود به موضوعات قانون اساسی و موضوعات مرتبط با تصمیمات مربوط به مسائل قانون اساسی است. اصل ۱۶۵ بیان می‌دارد: « اقتدار قضایی آفریقای جنوبی در اختیار

دادگاه‌هایی است که مستقل بوده و فقط تابع قانون اساسی و قانون‌اند» و اصل ۱۶۶ این دادگاه‌ها را از عالی به تالی، به شرح زیر معرفی می‌کند:

- دادگاه قانون اساسی،
- دیوان عالی استیناف
- محاکم عالی،
- دادگاه‌های عمومی دادگستری،

- و هر دادگاه دیگری که توسط قانون مجلس تأسیس یا به رسمیت شناخته شده باشد

(The Court's position in the justice system, 2023).

دادگاه قانون اساسی بالاترین دادگاه کشور در زمینه تفسیر، حمایت و اجرای قانون اساسی است که منحصرأ به مسائل مربوط به قانون اساسی می‌پردازد. این مسائل شامل مواردی است که سؤالاتی را در مورد کاربرد یا تفسیر قانون اساسی ایجاد می‌کند

(The Court's position in the justice system, 2023).

بند ۳ اصل ۱۶۷ قانون اساسی درباره دادگاه قانون اساسی مقرر می‌دارد: «این دادگاه بالاترین دادگاه در تمام امور مربوط به قانون اساسی است و می‌تواند فقط در مورد مسائل مربوط به قانون اساسی صدور رأی نماید و تصمیم نهایی را اتخاذ می‌کند که آیا موضوعی مربوط به قانون اساسی است یا اینکه یک موضوع دربردارنده تصمیمی در مورد یک موضوع قانون اساسی، با این قانون مرتبط است یا خیر؟»

(The Court's position in the justice system, 2023).

بند ۴ اصل ۱۶۷، در ادامه به دادگاه قانون اساسی برای تصمیم‌گیری در مورد اختلافات در مورد اختیارات و وضعیت قانون اساسی شاخه‌های مختلف حکومت صلاحیت انحصاری می‌دهد. فقط دادگاه قانون اساسی می‌تواند:

- درباره اختلافات بین ارگان‌های دولتی در حوزه ملی یا ایالتی (استانی) در مورد وضعیت مرتبط با قانون اساسی، اختیارات یا وظایف هر یک از آن ارگان‌های دولتی تصمیم‌گیری نماید؛
- درباره مطابقت هر لایحه پارلمانی یا ایالتی با قانون اساسی تصمیم بگیرد؛
- درباره مطابقت هر اصلاحیه قانون اساسی با قانون اساسی تصمیم‌گیری کند؛ و
- تصمیم بگیرد که پارلمان یا رئیس‌جمهور به تعهدات قانون اساسی عمل نکرده‌اند

(The main task of the Constitutional Court, 2023).

البته وظایف محاکم دیگر نیز بر عهده دادگاه قانون اساسی است. همه دادگاه‌ها در آفریقای جنوبی باید قانون اساسی و قانون را «بدون ترس، سوگیری یا تعصب» اجرا کنند. اصل ۱۶۵ و بند ۲ اصل ۳۹ منشور حقوق، به وظایف قوه قضاییه در تفسیر و توسعه قانون اشاره ویژه‌ای دارد: باید روح، مفاد و اهداف منشور حقوق را ارتقا دهد. دادگاه قانون اساسی، در پرونده Carmichele علیه وزیر ایمنی و امنیت و

دیگری، اعلام کرد که دادگاه‌ها «وظیفه کلی دارند که حقوق عرفی (کامن لا) را زمانی که از اهداف منشور حقوق کشور منحرف می‌شود، توسعه دهند» (The main task of the Constitutional Court, 2023).

۲-۱- نحوه ارجاع پرونده‌ها به دادگاه قانون اساسی

- یک پرونده از طرق مختلف می‌تواند به دادگاه قانون اساسی آفریقای جنوبی راه پیدا کند:
- در نتیجه تجدیدنظرخواهی از حکم دیوان عالی استیناف یا دادگاه‌های تجدیدنظر.
 - به عنوان درخواست مستقیم از دادگاه، درخواست از آن برای تشکیل به عنوان دادگاه بدوی و نهایی به دلیل فوریت موضوع.
 - در نتیجه رأی یک دادگاه تالی که ضمن آن یک قانون را باطل اعلام کند که مستلزم تأیید دادگاه قانون اساسی است.
 - به عنوان یک لایحه از طرف مجلس که از دادگاه قانون اساسی درخواست اعلام نظریه تفسیری نماید (How cases reach the Constitutional Court?, 2023).

دادگاه در رسیدگی و عدم رسیدگی به موضوع صلاحیت اختیاری دارد. یک استثنا برای این موضوع، مواردی است که یک قانون قبلاً باطل اعلام شده باشد و دادگاه موظف است این یافته را تأیید نماید. معمولاً پرونده‌هایی که به دادگاه قانون اساسی می‌رسند از یک دادگاه عالی شروع می‌شوند که قدرت ارائه راه حل‌های مختلف جبران را دارد و می‌تواند قوانین را باطل اعلام کند. هر تصمیمی که قوانین استانی یا پارلمانی یا هر رفتار و تصمیم رئیس‌جمهور را ابطال نماید، قبل از اینکه تأثیری داشته باشد، باید به تأیید دادگاه قانون اساسی برسد (How cases reach the Constitutional Court?, 2023). اگر دیوان عالی یک دادخواست را رد کند، دادگاه قانون اساسی می‌تواند به عنوان دادگاه تجدیدنظر قرار گیرد. از آنجایی که دادگاه فقط ممکن است به موضوعات مربوط به قانون اساسی رسیدگی کند، خواهان باید اثبات نماید که پرونده مربوط به یک موضوع قانون اساسی است. قضات دادگاه قانون اساسی تصمیم خواهند گرفت که آیا یک اصل مهم در رابطه با تفسیر قانون اساسی مطرح شده است یا خیر و بررسی خواهند نمود که آیا چشم انداز معقولی برای موفقیت درخواست تجدیدنظر وجود دارد یا خیر. اما هیچ حق تجدیدنظر خودکاری وجود ندارد.

(How cases reach the Constitutional Court?, 2023)

گاهی اوقات در این مرحله ممکن است سایر اشخاص ذینفع درخواست کنند که در دادرسی شرکت کنند یا به عنوان *amicus curiae* (دوست دادگاه) پذیرفته شوند. آن‌ها نیز در صورت دستور قاضی عالی، مطالبی کتبی ارائه می‌کنند و گاهی اوقات استدلال‌های شفاهی ارائه می‌نمایند.

(How cases reach the Constitutional Court?, 2023)

در مورد دسترسی مستقیم، اصل ۱۶۷ قانون اساسی به اشخاص اجازه می‌دهد «در صورتی که مصلحت عدالت و با اجازه دادگاه قانون اساسی باشد» موضوع را مستقیماً به دادگاه قانون اساسی ارجاع دهند و یا از هر دادگاه دیگری مستقیماً به دادگاه قانون اساسی شکایت کنند. این روش معمولاً فقط در شرایط استثنایی مجاز است.

(How cases reach the Constitutional Court?, 2023)

۲-۲- سازوکار تصمیم‌گیری و صدور رأی

قانون اساسی آفریقای جنوبی مقرر می‌دارد که یک موضوع با حد نصاب حداقل ۸ قاضی رسیدگی شود. در حالت عادی، هر ۱۱ قاضی به هر پرونده رسیدگی می‌کنند. اگر قاضی برای مدت طولانی غیبت کند یا جای خالی ایجاد شود، ممکن است یک قاضی موقت تعیین شود. دادگاه شواهد جدیدی را استماع نکرده و از شهود سؤال نمی‌کند. دادگاه قانون اساسی به‌عنوان دادگاهی که عمدتاً به‌عنوان دادگاه تجدید نظر عمل می‌کند، سوابق شواهد شنیده شده در دادگاه اصلی که به موضوع رسیدگی کرده است را در نظر می‌گیرد. هر قاضی که در یک پرونده حضور دارد باید تصمیم خود را مشخص کند؛ سپس حکم با اکثریت آرا تعیین می‌شود. دلایل و استدلال‌های رأی در یک حکم کتبی منتشر می‌شود. انشا و نگارش رأی به صورت چرخشی توسط همه قضات در پرونده‌های مختلف انجام می‌گیرد. این یکی از ویژگی‌های اصلی دادگاه است که قضات به صورت گروهی عمل می‌کنند و اغلب برای بحث در مورد جنبه‌های مهم و بحث برانگیز یک پرونده ملاقات می‌کنند. چند روز بعد، قاضی نگارنده رأی یادداشتی را به سایرین ارسال می‌کند که در آن جایگاه او (مخالف یا موافق) در پرونده را مشخص می‌کند. اگر در مورد تصمیم یا مسیر رسیدن به آن اختلاف نظر وجود داشته باشد، قاضی‌ای که با نویسنده اصلی مخالف است، آماده نوشتن موافقت یا مخالفت می‌شود (How it decides cases?, 2023).

انشا و نگارش یک رأی فرآیندی طولانی دارد. قاضی نگارنده، اولین پیش‌نویس را تهیه و منتشر می‌کند؛ سپس داوران گرد هم می‌آیند و نظرات یا تغییراتی را ارائه می‌دهند. اگر حکم مخالفی نوشته شده باشد، قضات بیان می‌کنند که از کدام حکم و نظر و چرا پیروی می‌کنند و گاهی اوقات در این فرآیند بحث‌های طولانی در می‌گیرند. پس از رسیدن به اجماع، قضاوت‌ها و آرای قضات به‌طور کامل بررسی می‌شوند، سپس حکم صادر می‌شود و در یک جلسه علنی دادگاه منتشر می‌گردد (How it decides cases?, 2023).

۳- چگونگی انتخاب قضات

دادگاه قانون اساسی آفریقای جنوبی ۱۱ قاضی عضو دارد که این ۱۱ قاضی همگی دارای استقلال کامل‌اند. آن‌ها نمی‌توانند عضو پارلمان، دولت یا احزاب سیاسی باشند و از آنان خواسته می‌شود که بی‌طرف باشند و عدالت را برای همه بدون ترس، سوگیری یا تعصب رعایت نمایند

(How judges are appointed?, 2023)

اصول ۱۷۴ تا ۱۷۸ قانون اساسی آفریقای جنوبی مربوط به انتصاب مقامات قضایی است. برای انتخاب قضات دادگاه قانون اساسی، ابتدا کمیسیون خدمات قضایی پارلمان، فهرستی از نامزدها را تهیه می‌کند که این فهرست باید سه نام بیشتر از تعداد پست‌های خالی (۱۱+۳) داشته باشد. کمیسیون این کار را پس از فراخوان برای نامزدی و برگزاری مصاحبه‌های عمومی میان واجدین شرایط انجام می‌دهد. سپس رئیس‌جمهور پس از مشورت با رئیس قوه قضائیه و رهبران احزاب سیاسی دارای سمت نمایندگی در مجلس شورای ملی، قضات را از میان افراد لیست یاد شده انتخاب می‌کند. قضات دادگاه قانون اساسی معمولاً برای یک دوره غیرقابل تمدید ۱۲ تا ۱۵ ساله خدمت می‌کنند. اولین قضات در سال ۱۹۹۴ منصوب شدند.

(How judges are appointed?, 2023)

نتیجه

دادگاه قانون اساسی آفریقای جنوبی، به مانند بسیاری دیگر از دادگاه‌های قانون اساسی در نظام حقوق اساسی کشورهای مختلف، به‌عنوان یک دادرس اساسی و با فلسفه و هدف محافظت از اصول و روح قانون اساسی و حق‌ها و آزادی‌های مندرج در آن تشکیل گردیده است. نقش نهاد دادرس قانون اساسی در تضمین دموکراسی و حاکمیت قانون، بر همه اندیشمندان حقوق، به خصوص حقوق عمومی، روشن و مبرهن است. با مطالعه ساختار و شیوه عمل دادگاه قانون اساسی آفریقای جنوبی و همچنین آرای صادره از این دادگاه به‌عنوان یک دادرس اساسی مترقی و مستقل، می‌توان به صورت عملیاتی، به نقش این نهاد مهم در تضمین دموکراسی و حقوق بشر و حاکمیت قانون پی برد. به علاوه، ساختار و سازوکار تشکیل و عمل دادگاه قانون اساسی آفریقای جنوبی و همچنین نوآوری‌های قانون اساسی این کشور در شیوه کار این دادگاه، می‌تواند نمونه مفید و سازنده‌ای برای کشورهای باشد که به دنبال پی‌ریزی نهاد دادرس قانون اساسی به معنای واقعی کلمه‌اند؛ به همین جهت، دادگاه قانون اساسی آفریقای جنوبی می‌تواند یکی از نمونه‌های کارآمد پیش چشم نظام حقوق اساسی ایران در آینده باشد.

منابع

- Certification of the Amended Text of the Constitution of the Republic of South Africa [1996] ZACC 24, 1997 (2) SA 97, 1997 (1) BCLR 1 (4 December 1996), Constitutional Court (South Africa)
- Certification of the Constitution of the Republic of South Africa 5th, 1996 [1996] ZACC 26, 1996 (4) SA 744, 1996 (10) BCLR 1253 (6 September 1996), Constitutional Court (South Africa)
- Goldstone, Richard (1997). "The South African Bill of Rights". Texas International Law Journal. 32: 451–470.
- "How do cases reach the Constitutional Court?",
<https://www.concourt.org.za/index.php/about-us/history>, last access: January 2023.
- "How it decides cases?", <https://www.concourt.org.za/index.php/about-us/history>, last access: January 2023.
- "How judges are appointed?",
<https://www.concourt.org.za/index.php/about-us/history>, last access: January 2023.
- "The Constitution: The certification process". Constitutional Court of South Africa. Retrieved 13 October 2009.
- "The Court's position in the justice system",
<https://www.concourt.org.za/index.php/about-us/history>, last access: January 2023.
- "The history of the idea", <https://www.concourt.org.za/index.php/about-us/history>, last access: January 2023.
- "The main task of the Constitutional Court",
<https://www.concourt.org.za/index.php/about-us/history>, last access: January 2023.
- "Why did South Africa need a Constitutional Court?",
<https://www.concourt.org.za/index.php/about-us/history>, last access: January 2023.

Background, Structure, and Practice of the Constitutional Court of South Africa

Abstract

This article examines the background, structure, and practice of the Constitutional Court of South Africa after the collapse of the apartheid regime. The purpose of establishing this court as one of the pillars of democracy in the new constitution of South Africa in 1996 was to support the principles of the constitution and human rights in a multicultural and diverse society. The article begins with an analysis of the history of the formation of the court and the supporting political motives and intentions and then deals with its duties and competencies, including the power to interpret and review laws. In the following, the way of referring the cases to the court the mechanism of decision-making and issuing judgments, and in general the structure, qualifications, and working methods are examined. Also, the selection of court judges and their independence from government and political institutions is emphasized as one of the key principles of establishing this institution. The conclusion of the article emphasizes that the Constitutional Court of South Africa not only plays an important role in guaranteeing human rights and the rule of law but can also be a useful model for developing countries, including Iran, in establishing similar institutions.

Keyword: South Africa, Constitutional Court, Democracy, Rule of Law, Constitution

پروہشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی